

ETIKA

pro budoucnost

Jak se má chovat autonomní vozidlo? Jaký bude lidský vztah s roboty? Bude nás medicína vylepšovat a dělat z nás kyborgy? Povolíme eutanazii? Zakážeme cirkusy a zoologické zahrady? **Etika už dávno není jen akademickým bádáním nad teoretickými úvahami. Postmoderní svět si žádá nové odpovědi a před etiku staví velké úkoly.**

Jedete ulicí ve vozidle s autonomním řízením. Najednou do silnice nečekaně vstoupí starší paní, která blížící se auto přehlédla, zatímco z druhé strany vozovky se malé dítě vysmeklo rodiči z ruky a běží vstříc babičce. S největší pravděpodobností přijde náraz a takřka jistá smrt chodce. Když auto udrží původní směr jízdy a bude pouze brzdit, narazí do ženy i dítěte. Když na poslední chvíli stočí řízení na jednu, nebo druhou stranu, narazí pouze do jednoho z nich. Kterou stranu si má vybrat? Koho nechat žít?

Podobně sporných příběhů s otazníkem lze vymyslet mnoho, najít na ně odpovědi přitom není vůbec snadné. V případě čím dál složitějších scénářů se lidé jen těžko shodnou na tom, jak by auto mělo v konkrétní situaci reagovat.

„Je to zajímavý, ale vlastně umělý problém. Ze statistik vyplývá, že takto eticky sporných nehod je naprosté minimum,“ uvádí Jiří Wiedermann z Ústavu informatiky AV ČR. Navíc se dá očekávat, že

provoz autonomních vozidel bude dost odlišný od dnešního. Až všechna osobní auta nahradí ta s umělou inteligencí, smysl pozbydou semaforey, vymizí kolony a zcela odpadnou případy nehod, za které může mikrosnpánek a nepozornost či nezkušenost řidiče. Odborníci odhadují, že by se mohl počet smrtelných nehod snížit o více než 90 %. Šlo by o obrovskou pozitivní změnu, vždyť jenom než dočtete tento článek, zemře na celém světě vlivem dopravních nehod přes 30 lidí.

Přesto má smysl se podobnými – byť výjimečnými – etickými otázkami zabývat. Je jisté, že na autonomní vozidla budeme klást mnohem vyšší nároky než na řidiče. Člověk není stroj a v kritické situaci nezvládá přemýšlet nad tím, koho ušetřit a koho obětovat. V námi nastolené mezní situaci by řidič nejspíše strhl instinktivně řízení na opačnou stranu od toho chodce, kterého by si všiml jako prvního. Připraví tak o život druhou lidskou bytost a bude si svůj čin vyčítat do konce života (třebaže na něm nenese vinu). Umělá inteligence

”
Etika vědy a techniky a výzvy, jež přináší umělá inteligence, bioetika... transhumanismus i posthumanismus, to všechno nás zajímá.

David Černý

PRAVIDLA PRO STROJE

Jaká pravidla vtisknout robotům? Aplikace přímočarých předpisů typu „nesmíš dopustit, aby bylo člověku ublíženo“, nemusí v praxi fungovat. Alan Winfield z UWE Bristol naprogramoval jednoduchého robota, který měl chránit robota-člověka před pádem do (virtuální) díry. Zachránce byl v experimentu úspěšný, dokud výzkumníci nepřidali na stolec ještě jednoho „člověka“. Robot často zachránil jen jednoho z dvojice. Překvapivé však bylo, že ve 14 případech ze 33 robot-zachránce strávil tolik času rozhodováním, komu pomoci, že nestihl zachránit vůbec nikoho.

se však nebude řídit emocemi ani instinktem a bude mít v takovém okamžiku skutečnou možnost racionální volby. U člověka tudíž půjde o reakci, zatímco u autonomního auta o rozhodnutí.

„Právě proto je jednání autonomního vozidla eticky hodnotitelné,“ říká David Černý z Ústavu státu a práva AV ČR. Je nejen legitimní ptát se, jak auto pro takové situace naprogramovat, ale i naléhavě nutné najít odpovědi, které budou ▶

souznít s našimi morálními intuicemi a normami. Pokud by se auta nechovala v souladu s přijatelnými etickými principy, do provozu se nejspíš nikdy nedostanou.

Jak přesně by auto v eticky sporné situaci mělo zareagovat, není zatím jasné. Ve výše uvedeném příkladu by nejspíše většina lidí v myšlenkovém experimentu dala přednost životu dítěte před babičkou. Je to logické, má velmi pravděpodobně větší kus kvalitního života před sebou a jeho smrt by byla větší újmou. Mělo by se tedy auto naprogramovat tak, aby ušetřilo život dítěte na úkor seniora? „To by ale znamenalo, že autonomní vozidla budou systematicky diskriminovat člověka na základě věku. Máme tu dvě etické úvahy – obětovat i neobětovat babičku – jdoucí proti sobě. Upřímně, ani etici zatím nevědí, co s tím,“ říká David Černý.

V případech, kdy musíme určit eticky korektní distribuci újmy, prosazuje se v úvahách o tom, jak auta naprogramovat, etika utilitarismu. Jde o asi 200 let starou teorii, podle níž je podstatné minimalizovat újmu – zaměřuje se tedy pouze na důsledky našeho jednání.

TRAMVAJOVÉ DILEMA

Příkladem myšlenkového experimentu, kde se často prosazuje právě utilitarismus, je slavné tramvajové dilema. Přišla s ním filozofka Philippa Footová v roce 1967, ovšem v poněkud jiném kontextu a s jiným řešením. Od té doby má mnoho variací. Základní zní ale zhruba takto: na kolejích pracují dělníci. Mají na uších chrániče sluchu a jsou otočeni tak, že nevidí, co se děje za nimi. Pět dělníků pracuje na jedné koleji, jeden na druhé. Po koleji se blíží tramvaj z kopce a má rozbité brzdy. Čirou náhodou se nacházíte u výhybky. Není šance dělníky zachránit, nestačíte za nimi doběhnout, váš křik neuslyší, tragédie

je neodvratitelná. Když neuděláte nic, tramvaj pojedje stále rovně a usmrtí pět dělníků. Když výhybku přehodíte, změní směr a zabije jen jednoho člověka. Co uděláte? Přehodíte výhybku a necháte zmařit život člověka, kterému by ale bez vašeho zásahu tramvaj nijak neublížila?

Naprostá většina lidí v tomto myšlenkovém experimentu řekne, že by výhybku přehodila. Jednou z možných interpretací jejich úvah může být utilitarismus – pět lidských životů je cennějších než jeden. Přehozením výhybky jsme sice zasáhli do situace, změnili jsme „osud“, ale minimalizovali újmu. Právě dodržování takových pravidel bychom asi očekávali i od autonomního vozidla. Jenže situace není vždy tak jednoznačná. Alternativní tramvajové dilema zní následovně. Tramvaj se řítí po koleji. Na jejím konci opět pracuje pět dělníků. Přecházíte zrovna nad tratí přes most, na kterém stojí velice tlustý člověk. Když ho shodíte dolů, spadne na koleje a tramvaj zastaví. Obětujete jeden život, abyste zachránili pět. V této situaci už ovšem většina lidí řekne, že by člověka z mostu neshodila, zřejmě tedy neuvážují ve shodě s utilitarismem. Lidé se jim neřídí. Pokud ano, půjde o rozhodnutí eticky sporné, či dokonce nesprávné. Koneckonců v prvním případě byste byli nejspíše za hrdinu, který rychlou

akcí (přehozením výhybky) zachránil pět životů, v druhém případě byste se stali vrahy.

Jsou to imaginární situace: lidé si představí daný případ a zapřemýšlí, jak by asi reagovali, a odpověď zapíše do dotazníku. Jak by ale takový experiment dopadl ve skutečnosti? Samozřejmě, vědci nemohou nechat testovat dobrovolníky u reálných výhybek a obětovat desítky lidských životů.

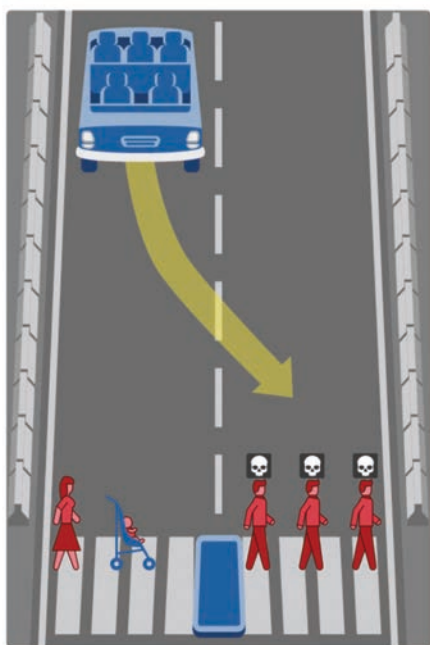
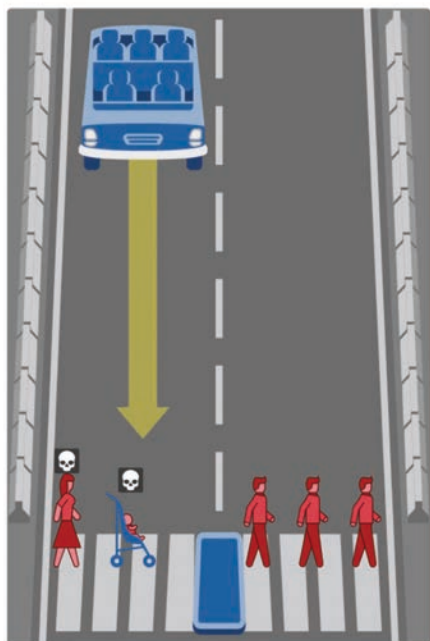
V prvním dílu dokumentu *Mind Filed* z roku 2017 se psycholog a popularizátor vědy Michael Stevens pokusil za pomoci odborníků o „reálný“ tramvajový test. Nic netušící objekty experimentu vystavil situaci, kdy v malém řídicím centru skutečně mohli přehodit výhybku vlaku, který sledovali na monitoru, jak se blíží k dělníkům. Vše bylo předem natočené na video a nikomu žádné nebezpečí nehrozilo, ale pokusné osoby o tom nemohly vědět. Výsledek? Jen dva lidé ze sedmi skutečně přehodili výhybku. Přestože v dotaznících kolem 90 % lidí uvádí, že by výhybku přehodilo. (Je ovšem třeba mj. vzít v potaz, že pokusných osob bylo jen sedm a nešlo o reprezentativní vzorek.) Skutečné chování se každopádně od toho na papíře liší. A někdy dost podstatně.

PRINCIP DVOJÍHO ÚČINKU

Rozhodování lidí v těchto myšlenkových situacích dobře vysvětluje, popisuje (a také předkládá nové odpovědi) tzv. princip dvojího účinku. Vychází z idejí Tomáše Akvinského a v průběhu dějin mírně měnil svou podobu. Filozof David Černý o něm sepsal v roce 2016 monografii *Princip dvojího účinku. Zabíjení v mezích morálky*.

Jde o metodu, která v eticky sporných otázkách může vést odpovědného člověka k morálnímu rozhodnutí. Uplatňuje se například v medicíně. Posuzuje se, za jakých podmínek můžeme nějaký čin vykonat, pokud víme, že jeho důsledky budou mít negativní i pozitivní dopad... Když máme volit mezi dvěma zly, kterému dáme přednost? Kritéria jsou podle Davida Černého čtyři.

Odborníci z MIT (Massachusettský technologický institut) sestavili scénáře, jako je ten na obrázcích výše. Sledovali, jak se lidé rozhodují v těchto hypotetických situacích přes online aplikaci Moral Machine. Zjistili, že v obecných otázkách se lidé na celém světě spíše shodnou, při podrobnějším zkoumání se ovšem jejich odpovědi a motivace značně odlišují. Odpovědi získali přes 40 milionů z více než 200 zemí světa. Kritici nicméně oprávněně upozorňují, že vzorek je sice obrovský, ale nereprezentativní (dovoluje zadat odpovědi opakovaně, nezajišťuje odpovědi lidí ze všech sociálních skupin apod.).

PRINCIP DVOJÍHO ÚČINKU

- **Povaha aktu:** akt musí být dobrý nebo alespoň morálně indiferentní. (V případě tramvajového dilematu: přehození výhybky považujeme za neutrální.)
- **Intence aktéra:** aktér zamýšlí pouze dobrý účinek. Špatný účinek může být předvídan a tolerován, ale nesmí být zamýšlen. (V tramvajovém dilematu: jsme si vědomi, že přehozením výhybky dojde k smrti člověka, ale nezamýšlíme ji – ani nespustíme tramvaj z kopce, ani na kolej nenastrčíme nepřítel.)
- **Špatný účinek:** nesmí být prostředkem k dosažení dobrého. (Neboli nesmíme použít „účel světi prostředky“ – dobrý účinek musí plynout z aktu samotného, ne z jeho negativního účinku. Proto také neshodíme tlustocha z mostu, nebo nezabijeme zdravého pacienta, abychom získali deset kvalitních orgánů pro transplantace, přestože bychom tím zachránili deset životů.)
- **Dobry účinek:** musí převážit účinek špatný. (Neboli pro jednání musí být dostatečné důvody – lidé se většinou shodnou, že by nepřehodili výhybkou tramvaj na pět dělníků, aby zachránili kupříkladu vzácného brouka.)

Jedním z nich je, že akt sám nesmí být zlý (přesněji řečeno musí být dobrý nebo aspoň morálně indiferentní, neutrální). To přesně vysvětluje, proč lidé v první verzi tramvajového dilematu volí smrt jednoho dělníka (přehození výhybky samo o sobě není zlým činem, je morálně indiferentní), zatímco se zdráhají shodit z mostu tlustého muže (akt shoení člověka z mostu je zabitím nevinného).

Jak to bude v případě autonomního vozu? Pokud mu do jeho pruhu na silnici nečekaně vstoupí dva chodci a z druhé strany jeden, lidé se shodnou, že auto by mělo změnit směr a narazit jen do jednoho, ne do dvou. (Přestože jde o aktivní zásah do předem určené trajektorie a vůz tak „dobrovolně“ mění směr, aby připravil o život člověka, který mu do cesty vlastně nevstoupil.) Podobně asi budou lidé souhlasit s tím, že když před vůz vběhne skupinka předškoláků, mělo by auto strhnout řízení a narazit do zdi, aby zachránilo více dětí, přestože obětuje posádku vozu.

Co když ale rozhodování nebude tak jednoznačné? Co kdyby auto muselo volit mezi usmrcením dvou dětí na přechodu pro chodce a dvou dětí sedících v autě? Nebo si bude muset vybrat mezi bezdomovcem a zlodějem? Mezi těhotnou ženou a maminkou s kočárkem? Mezi dvěma na první pohled stejnými lidmi? Nutně tak dojde k poměrování kvality a hodnoty jednotlivých lidských životů.

ZABÍT PODLE POČTU PŘÁTEL NA FACEBOOKU?

Jak ale auta poznají, kdo je kdo? Budou napojena na sociální síť a na základě roz-

poznání tváře ve zlomku sekundy zjistí, kdo na nich má více přátel nebo kdo má širší rodinu, případně kdo je prospěšnější společnosti? Poměří si tak auto, která smrt způsobí menší újmu? Cítíme, že už se v promyšlení scénářů ocitáme na hraně jejich snesitelnosti. Současná etika na podobné otázky hledá odpovědi jen velmi těžko, dříve nebo později se jim ale nevyhne.

Představme si další spornou situaci. Autonomní vozidlo zprava předjíždí motocyklista v čepici, zleva motocyklista s přilbou. Ke komu se má v případě zúžení vozovky přiblížit, k tomu bez přilby, protože porušil předpisy, nebo k tomu s přilbou, který má v případě kolize větší šanci na přežití? „Podobně sporných případů můžeme vymyslet mnoho. Zrovna k takovému by ale nemuselo vůbec dojít, protože se dá očekávat, že autonomní vozidla se budou pohybovat na předem vymezených koridorech. Motorkáři a motoristé, které baví řízení, budou mít vyhrazené jiné cesty. Nastane podobná situace, jako když se před desítkami let určilo, že na dálnice nesmějí vjíždět koňské povozy a pomalá auta,“ miní Tomáš Hříbek z Filozofického ústavu AV ČR.

Odborníci v oboru etiky rozvádějí podobné úvahy už dnes, přestože dobře vědí, že jimi řešené otázky zatím nejsou aktuální. Po počátečním optimismu se dokonce zdá, že potenciální výrobci autonomních vozidel ve vývoji poněkud přibrzdili. Mohou za to i medializované případy dvou smrtelných nehod samořidičských aut. Jednu z nich nepřežil „řidič“ vozidla, které se srazilo s odbočujícím ▶

kamionem s lesklým návěsem, jenž automobil nezaznamenal. Druhou obětí byla osoba s jízdním kolem, která v naprosté tmě nečekaně vstoupila autonomnímu vozu do cesty. Přestože přinejmenším v druhém případě bylo zjevné, že srážce s tragickým koncem by nezabránil ani řidič-člověk, pro vývoj samořiditelných aut havárie znamenaly významný krok zpět.

„Nehody jasně ukázaly, že současný stav vývoje autonomních vozidel nespĺňuje naše nároky ohledně jejich bezpečnosti. Taková vozidla budou muset řešit etická dilemata v běžně se vyskytujících, ale nepředvídatelných situacích na křižovatkách, přechodech pro chodce, při odbočování, předjíždění a podobně. To zatím dobře nezvládají,“ upozorňuje Jiří Wiedermann.

Slibné testování autonomních vozidel v reálném provozu bylo omezeno. V současné době se uvažuje o jejich nasazení pouze v areálech, kde je výskyt mezních situací výrazně menší, třeba v uzavřených univerzitních kampusech nebo na letišti mezi terminály.

ETICKÉ HOVORY S KARLEM ČAPKEM

Všichni tři jmenovaní odborníci, Jiří Wiedermann z Ústavu informatiky AV ČR, David Černý z Ústavu státu a práva AV ČR i Tomáš Hříbek z Filosofického

ústavu AV ČR patří k „otcům zakladatelů“ nové odborné platformy nazvané Centrum Karla Čapka pro studium hodnot ve vědě a technice. Spolu s nimi se na práci centra podíli také Robin Kopecký z Přírodovědecké fakulty UK a další kolegové včetně významných zahraničních expertů.

V popisu práce mají komplikovaná témata, která se objevují s nástupem současných a plánovaných technologií. Kromě autonomních vozidel se zaměřili na etické otázky kolem vojenských systémů, genetických modifikací rostlin a živočichů, robotických ošetřovatelů nebo aplikace kmenových buněk. Uvědomují

si, že je potřeba dohnat určité zpoždění, které za překotným vývojem technologií v některých oblastech máme, a také proto v ustavujícím prohlášení napsali: „Morální myšlení a praxe i současná právní regulace bohužel nadržují s vědecko-technickým rozvojem krok.“

Na platformě centra se budou zkoumat nejruznější etické otázky, počítá se s vydáváním publikací i organizací mezinárodních konferencí a seminářů. Nejde přitom o spolupráci postavenou na zelené louce, jistě úspěchy už vzniku centra předcházely. Ústav státu a práva AV ČR ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou UK například uskutečnil výzkum morálních intuicí. A zjistil, jak přimět lidi chovat se morálněji.

” O etických aspektech chování vůči strojům máme zatím mlhavé představy.

Jiří Wiedermann

PRO SEBE CHCEME SOBECKÉ AUTO

U autonomních vozidel se v hypotetických scénářích mj. uvažuje o dvou typech. Auto typu „tank“ by bylo naprogramované, aby vždy ochránilo svou posádku, druhé by se chovalo podle zásady „zachraň co nejvíce životů“. Lidé v dotaznicích většinou uvádějí, že pokud by auto mělo volit mezi smrtí jednoho člena posádky a více chodců, mělo by raději obětovat posádku. Když se jich ale zeptáte, zda by takové auto koupili svým dětem, řeknou, že ne. Pro sebe chtějí „sobecké“ auto, které bude chránit posádku za každou cenu, přestože po jiných by chtěli opak.

Tento rozpor by se dal podle Davida Černého a jeho kolegů částečně ovlivnit jednoduchou úpravou. Kdyby musela být auta typu „tank“ zřetelně označena, ochota pořídit si takové vozidlo by výrazně klesla – lidé by se styděli před svými soudesy přiznat, že mají méně etický vůz než ostatní.

Jestli si souseď koupí „tank“ anebo „správnácké auto“, si ještě počkáme, protože autonomní vozidla zatím nelze volně vypustit do provozu. Otázek je zatím více než odpovědí a neexistuje řešení, které by uspokojilo všechny. Dokonce i samy firmy vyvíjející taková auta jsou opatrnější než před lety. Už neuvádí přesná data, kdy se dostanou do provozu, nýbrž mluví jen o „dohledné době“. Nicméně takový čas dříve či později nastane. Vývoj umělé inteligence je nevyhnutelný, například Čína do tohoto odvětví investuje ohromné sumy peněz a zbytek světa nechce zůstat

CENTRUM KARLA ČAPKA

Český spisovatel Karel Čapek prostřednictvím své úspěšné divadelní hry *R.U.R.* z roku 1920 proslavil po celém světě slovo „robot“. I ve svém dalším díle se věnoval závažným medicínským, biologickým a technologickým výzvám lidstvu. Tato témata zkoumal skrze literární imaginaci a neskrýval přitom svůj skeptický názor na technologické novinky své doby. „Ačkoli nesdílime Čapkovo médium, ani jeho postoj, rádi bychom vzdali poctu klasikovi přijetím jeho jména do názvu našeho centra,“ uvádějí zakladatelé platformy. Její vznik stvrdili 12. října 2018 svým podpisem ředitelé tří pracovišť Akademie věd ČR (Ondřej Ševeček z Filosofického ústavu, Ján Matejka z Ústavu státu a práva a Emil Pelikán z Ústavu informatiky) a děkan Přírodovědecké fakulty UK Jiří Zima.

pozadu. Umělá inteligence se však zdaleka neomezuje jen na dění na silnicích, je také samozřejmě ústředním tématem robotiky a kybernetiky.

MILOSTNÉ HRÁTKY S ROBOTY

Budou se roboti řídit podle zákonů a pravidel, která jim implementujeme, podobně jako v románech a povídkách Isaaca Asimova? Strojů se zatím obávat nemusíme. Než bude umělá inteligence natolik vyspělá, aby vůbec hypoteticky mohla způsobit katastrofu, potrvá to ještě několik desetiletí, někteří odborníci se dokonce domnívají, že se obecnou umělou inteligenci nepodaří sestrojít nikdy. Přesto se o souvisejících etických problémech začíná intenzivně uvažovat.

Může mít jednou superinteligentní robot v jistém smyslu vědomí nebo svobodnou vůli? Bude vnímat bolest a cítit emoce? „O etických aspektech chování vůči takovým strojům máme zatím jenom mlhavé představy, jisté ale je, že na ně nelze aplikovat naše dosavadní zkušenosti například se zvířaty. Proto si myslím, že uvažovat o takových otázkách je zatím předčasné. Reálným se to stane, až budou naše představy o možnostech a limitech takových zařízení přesnější, podobně, jako se to děje v současné době v oblasti autonomních vozidel,“ říká Jiří Wiedermann.

Co ale předčasné určitě není, je etické promýšlení vztahů lidí k robotickým zvířecím mazlíčkům nebo humanoidním robotům, s nimiž se setkáváme na čím dál více místech. Například v letištních halách, v pečovatelských domech nebo v nočních klubech a domech pro pány...

Bezsporu jde o téma citlivé a kontroverzní. Už teď se objevují argumenty proti robotickým milenkám a milencům. Budou se muži dopouštět na robotkách násilí a svou agresivitu pak přenesou do reálného života? Dají ženy přednost před svými muži robotům s nevyčerpatelnou energií?

Ano skutečně, první nevěstinec na světě s robotickými prostitutkami vznikl v roce 2017 ve Španělsku. Podobné zařízení se mělo objevit i ve Spojených státech, ale úřady jej nepovolily.

Za průkopníka přemýšlení o vztazích lidí a robotů je považován britský špičkový šachista a odborník na umělou inteligenci David Levy, autor provokativní knihy *Láska a sex s roboty*. Podle jeho mínění bude už v polovině tohoto století láska k robotům tak běžná jako láska člověka k člověku a stejně to bude v případě sexuálních kontaktů. Kromě Levyho knihy vyšel v loňském roce k tématu sborník v Massachusetském technologickém institutu (MIT), jinak ale hlubší studie včetně empirických výzkumů nejsou v této oblasti zatím početné.

Bezsporu jde o téma citlivé a kontroverzní. Už teď se objevují silné argumenty proti robotickým milenkám a milencům. Někteří například tvrdí, že se muži budou na robotkách dopouštět násilí a své agresivní chování pak přenesou do reálného života. Odpůrci tohoto názoru zase říkají, že násilí vůči robotkám je v pořádku, že se násilníci vybijí na strojích a pak nebudou ubližovat skutečným ženám nebo třeba v případě pedofilů dětem.

I na tuto zatím málo probádanou oblast se chtějí podívat čeští badatelé v Centru Karla Čapka. „Plánujeme testovat morální intuice lidí v oblasti vnímání sexuality ve vztazích včetně hypotetických vztahů s roboty,“ prozrazuje David Černý. Formou dotazníků budou například zjišťovat, jestli by lidé sex svého partnera s umělou bytostí považovali za nevěru, případně jestli je v pořádku uzavírat manželství ▶

EUTANAZIE ANO, ČI NE? NEBO KDY?

Zákop první světové války. Smrtelně zraněný kamarád úpí bolestí, prosí, ať ho zastřelíte. S taktó vyhrčenou situací se asi mnozí z nás setkali ve válečných filmech. Jak bychom se k ní ale postavili ve skutečnosti? Zmáčkli bychom spoušť? Slovo eutanazie pochází z řečtiny a v překladu znamená „dobrá smrt“. O jejím zavedení se u nás čas od času debatuje na politické úrovni a v médiích. Otevřená diskuse napříč obory ale chybí. Myslí si to David Černý z Ústavu státu a práva AV ČR s Tomášem Hříbkem z Filosofického ústavu AV ČR, kteří se snaží situaci změnit.

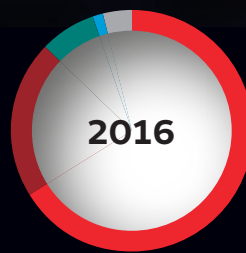
„Téměř nikdo už dnes neumírá přirozeně, většinou končíme v nemocnici napojeni na přístroje. Už nyní lékaři do velké míry ovlivňují, kdy život ukončí, a dochází k tomu asi častěji, než bychom si byli ochotni připustit,“ zmiňuje Tomáš Hříbek, který se přiklání k legalizaci eutanazie, byť připouští, že na ni dosud nejsme připraveni. „Chybí u nás rozvinutý systém paliativní péče, který má Belgie nebo Nizozemí. Lidé by měli mít alternativu, zda chtějí strávit poslední dny života na zvýšených dávkách opioidů, v podstatě v bezvědomí, nebo mít možnost nechat si aplikovat látku, která takový život zkrátí. Pacient by měl mít širší rejstřík možností, jak se rozhodnout,“ dodává Tomáš Hříbek.

„Současná bioetika je ve většině případů příznivě nakloněná etické oprávněnosti eutanazie a její legalizaci; argumenty v neprospěch eutanazie jsou zastoupeny v menší míře a jsou často teoreticky poměrně náročné,“ říká David Černý. Jedním z nich je tzv. argument kluzkým svahem, který se však nezaměřuje na etickou nepřijatelnost eutanazie, upozorňuje spíše na problematické důsledky její legalizace. Pokud přijmeme určitou praxi P , předpokládají se důsledky D_1, \dots, D_n . Tyto důsledky jsou stále méně přijatelné, až nakonec usoudíme, že poslední z nich jsou zcela nepřijatelné, a proto odmítneme samotnou praxi P . Jinak řečeno, argumentuje se tím, že po zavedení eutanazie by se mohlo stát, že o ni budou usilovat i lidé, kteří na ni nemají mít (podle některých názorů) nárok, třeba pacienti, kteří nejsou smrtelně nemocní, děti, lidé v depresi a podobně, případně že bude docházet k eutanazii pacientů, kteří si ji nezvolili.

O paliativní léčbě se u nás hovoří čím dál častěji. Přibývá hospiců a zlepšuje se i hrazení ze strany zdravotních pojišťoven. Jelikož společnost dramaticky stárne a po důstojnějším umírání bude stále větší poptávka, dá se očekávat, že se podíl podobných forem lékařské péče v terminálních stadiích života bude zvyšovat. Právním a etickým otázkám kolem zavádění paliativní péče do praxe se v Ústavu státu a práva AV ČR také zabývají. „Chceme vypracovat metodiky, podle kterých by bylo jasné, kdy má lékař zanechat kauzální léčby a začít člověku pomáhat, aby netrpěl,“ objasňuje David Černý. „Je prokázáno, že když se přestane s medicínsky neadekvátní léčbou – třeba chemoterapií – která už nezabírá, pacienti dostávají jen léky na bolest a psychologickou pomoc, tak žijí někdy i delší, ale určitě kvalitnější zbytek života.“

KDE ČEŠI UMÍRAJÍ NEJČASTĚJI?

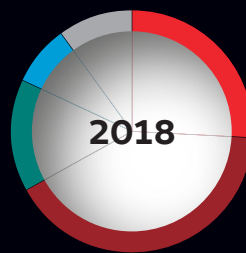
Obyvatelé ČR nejčastěji (dvě třetiny) umírají v nemocnicích a léčebných ústavech, přes sedm procent lidí v zařízeních sociální péče a pouze zhruba pětina lidí doma. Vyplývá to z dat Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR.

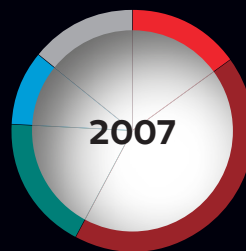
Ve zdravot. zařízení	65,6 %
Doma	20,9 %
V zařízení sociál. služeb	7,3 %
Na veřejném místě	1,4 %
Jinde	3,7 %

NÁZORY NA EUTANAZII

S uzákoněním eutanazie souhlasí podle nejnovějšího šetření Centra pro výzkum veřejného mínění z května 2018 dvě třetiny české veřejnosti (67 %). Celkový podíl veřejnosti vyjadřující souhlas s legalizací eutanazie oproti předchozímu roku mírně vzrostl. Od roku 2011 však zůstává víceméně stabilní.

Rozhodně souhlasí	26 %
Spíše souhlasí	41 %
Spíše nesouhlasí	15 %
Rozhodně nesouhlasí	8 %
Neví	10 %

Rozhodně souhlasí	15 %
Spíše souhlasí	43 %
Spíše nesouhlasí	18 %
Rozhodně nesouhlasí	10 %
Neví	14 %

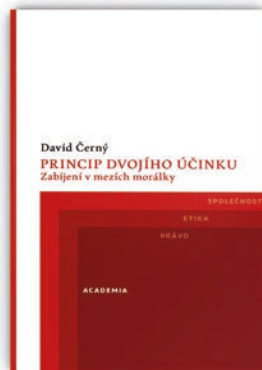
se strojem. Vztahy k robotům i etická dilemata autonomních vozidel jsou trendem, který se zřejmě bude nadále vyvíjet spolu s neustále se zrychlujícím technologickým pokrokem. Současná aplikovaná etika se však věnuje především otázkám, které jsou už aktuální. Týkají se mj. medicíny: vylepšování lidských těl, využívání kmenových buněk, interrupce, eutanazie a dalších sporných témat.

DOKONALÝ ČLOVĚK A ČERNÝ TRH S ORGÁNY A EMBRYI

Muž přijde při úrazu o ruku. Lékaři mu ji amputují a nahradí bionickou s mnohem větší silou, než měla ta původní. Jiný muž naopak požádá lékaře, aby mu ruku amputoval, protože si chce nechat voperovat umělou superkončetinu. Asi se shodneme, že v prvním případě jde o nezbytnou lékařskou pomoc, zatímco ve druhém případě o nemístné vylepšování lidského těla. Jenže v čem vlastně spočívá rozdíl, proč nám jednání druhého muže připadá nemorální? „Za podstatné se pro etické hodnocení jeví účel užití, nikoli sama technologie,“ upozorňuje Adam Doležal z Ústavu státu a práva AV ČR, který se dlouhodobě věnuje bioetice a medicínskému právu.

Zdokonalování lidského těla se říká enhancement. Jeho kritici namítají, že vylepšování člověka, aniž by bylo nutné ze zdravotních důvodů, je neetické, protože povede k radikalizaci nerovností ve světě. Zlepšování těl nebo genetickou úpravu vlastních dětí si budou moci dovolit pouze bohatí a mocní, kteří tak budou ještě více úspěšní na úkor ostatních. Zdokonalení lidé pak budou považovat „přirozené“ lidi za podřadné vhodné k vykořisťování, otroctví či dokonce vyhubení. Oproti tomu zastánci transhumanismu tvrdí, že vylep-

Realita nebude shodná s hypotetickými mezními situacemi, ale o to nejde. Myšlenkové experimenty jsou tu proto, aby odhalily naše intuice v etice, tak jako laboratorní experimenty ve fyzice vypovídají o reálném světě.

V edici *Právo – etika – společnost* vydalo Nakladatelství Academia již několik titulů autorů z Akademie věd ČR. Připravují se knihy *Eutanazie a dobrý život* (David Černý) a *Obrana asistované smrti* (Tomáš Hříbek).

šování těl je povinností lidstva a jeho neodvratitelnou budoucností.

Dosud se v oblasti práva mohli tvůrci zákonů odkázat na morální shodu – například, že vražda je špatná.

„Po nástupu moderních technologií však prostá morální intuice nestačí a ohledně řady nových technologií napanuje názorová shoda – pro příklad stačí uvést problematiku pokusů na embryonálních kmenových buňkách, neonatálních rozhodnutí, eutanazie, klonování a právě enhancement,“ vypočítává Adam Doležal.

Pokud se bavíme o zdokonalování člověka, můžeme konstatovat, že celý náš život bývá veden touhou po větší dokonalosti. Proto se učíme, trénujeme, žijeme zdravě a sportujeme. Prostředky k tomuto typu sebezdokonalování ale bývají považovány za „tradiční“ a morálně nekontroverzní.

Pak zde ale máme záležitosti jako transplantace a dárcovství orgánů nebo asistovanou reprodukci. I tyto dnes běžně využívané metody mohou být za určitých okolností eticky na hraně.

Vezměme si příklad ženy a muže, kteří jsou schopni zplodit „ve zkumavce“ embryo, ale žena nemůže z fyziologických důvodů odnosit a porodit dítě. Seženou si proto dobrovolnici, která jim potomka odnese a přivede na svět. Geneticky bude dítě ženy a muže, právně vzato však je jeho matkou dobrovolnice. S tím se pojí několik problémů. Rodička teoreticky nemusí svo-

lit k adopci a může si dítě nechat, právo by bylo na její straně. Může dokonce zažalovat „dárce spermií“ o otcovství a žádat po něm výživné. I kdyby ale dodržela své slovo a dítě předala biologickým rodičům, má mít nárok dostat za svou službu zaplacen? Je to etické?

Podle české právní úpravy ne. Odnošení a porod cizího dítěte za úplatu nejsou možné, třebaže k těmto případům načerno dochází, a to i za státní částky. Přitom v některých zemích institut tzv. surrogátní, neboli náhradní matky za úplatu právní řád uznává.

Proč máme tendenci považovat náhradní mateřství za neetické? A jak s ním souvisí fenomén prostituce, rovněž označovaný za morálně problematický?

Jak těhotenství a porod za úplatu, tak sex se zákazníkem dělá ze ženy pouhý nástroj, domnívají se kritici. Jejich argument se zakládá na principu důstojnosti lidské bytosti, který je odvozený od myšlení Immanuela Kanta. V podstatě říká, že nesmíme na člověka pohlížet jako na prostředek. Když chápeme ženu v tomto případě jako pouhý nástroj k dosažení cíle, jde o instrumentalizaci lidské bytosti, její sexuality a tělesné integrity. Taková odpověď ale není pro mnohé dostačující. Základní problém spočívá v samotném pojmu „důstojnost“.

„Třeba zastánci eutanazie říkají, že nemožnost rozhodovat o svém konečném osudu je v rozporu s lidskou důstojností. ▶

” Za podstatné se pro etické hodnocení jeví účel užití, ne technologie.

Adam Doležal

Zorientování se v eticko-technologickém prostoru nyní umožní lidstvu manévrovat ve světě etiky a technologie v budoucnu a pomůže nám bezpečněji projet budoucnost.

Jenže odpůrci eutanazie zase tvrdí, že v rozporu s lidskou důstojností naopak je, aby nás lékař usmrtil. Oba používají pojem důstojnosti pro svůj argument, přitom ale nedefinují, co důstojnost je a jaká pravidla z ní skutečně vyplývají,“ dodává David Černý. Na podobné problémy narážíme, když se pustíme do eticky sporného tématu prodeje, resp. dárcovství orgánů.

JE ETICKÉ PRODAT VLASTNÍ LEDVINU?

Představme si rolníka z Anatólie, který zoufale hledá prostředky na operaci dcerky. Nabízí se mu možnost prodat vlastní ledvinu, a zajistit tak budoucnost svému dítěti. Ledvinu ale legálně nabídnout nesmí, leda na černém trhu, s rizikem zdravotních komplikací a kriminalizace.

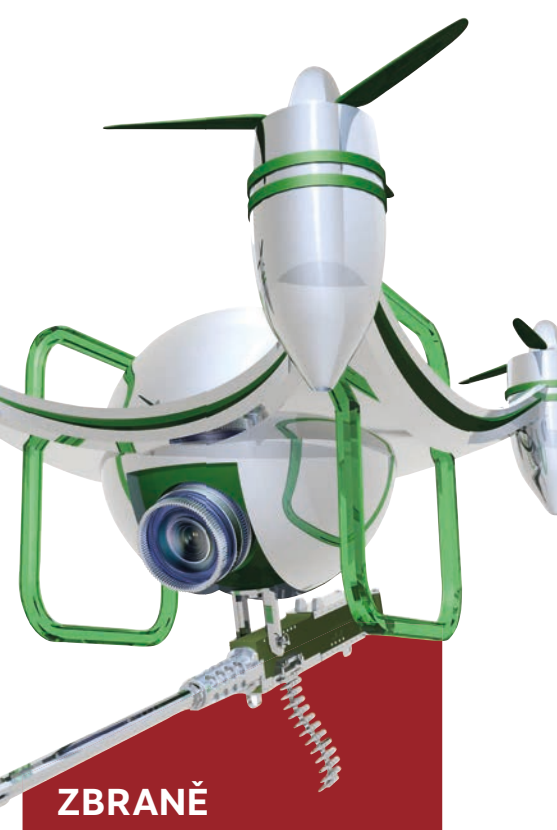
Britská filozofka Janet Radcliffe Richardsová, autorka knihy *Etika transplantací*, možnost prodat vlastní orgán hájí. „Jestliže považujeme obchod s orgány za odporný, protože způsobuje újmu prodávajícímu, jeho zhoršenou

životní situaci způsobenou zákazem obchodu musíme považovat za ještě mnohem odpornější,“ píše Janet Richardsová.

Samozřejmě by byl lepší svět bez podobných dilemat. „Připadá mi ale, že by bylo paternalismem omezovat možnosti a práva aktéra, zakazovat mu, že má být takto drastickou cestou řešit svou situaci. On je aktérem svého života a je nepřístojným řízením zvnějšku, když rozhodujeme o jeho tělu,“ dodává Tomáš Hříbek.

Lidstvo možná k legalizaci obchodu s orgány přece jen bude muset přistoupit. Obzvláště v případě, že se do provozu prosadí autonomní vozidla, a tím pádem významně poklesne nehodovost. Většina orgánů pro transplantace totiž pochází od obětí dopravních nehod. Pokud nebudou, kde medicína vezme vhodné orgány?

Etika se stává v dnešním překotně se měnícím světě čím dál důležitějším oborem. Rozhodně ji můžeme považovat za perspektivní a zajímavou disciplínu blízké budoucnosti. Kdo by to byl řekl, před desítkami let si lidé filozofa-etika představovali jako badatele zavřeného kdesi mezi knihami, listujícího Aristo-

ZBRANĚ

Technologie umožní vznik autonomních zbraňových systémů, například dronu, který sám ze seznamu teroristů jednoho vyhledá, podle rozpoznání tváře jej identifikuje a zlikviduje. Vzbudí to jistě nesouhlasné reakce a etické otázky. „Na druhou stranu dosud bylo při likvidaci teroristů nutné riskovat životy vojáků i civilistů,“ říká Tomáš Hříbek.

telem nebo Tomášem Akvinským. Dnes se odborníci na etiku začínají podílet na novém nastavení světa. Třeba na tom, jestli jednou autonomní vůz přejezdí dvojicí nepozorných opilců, nebo kvůli nim obětuje posádku. □

Etika ve státní správě

„Neber úplatky, neber úplatky, nebo se z toho zblázníš,“ tak zní jedna z nejoblíbenějších českých filmových hlášek. O nemorálnosti korupčního jednání asi nikdo z nás (teoreticky) nepochybuje. Jak bychom ale sami obstáli v případě velmi lákavé nabídky? A co asi náš kolega nebo šéf? Můžeme vůbec věřit ostatním lidem na pracovišti? Podle výzkumů může korupce souviset právě s nedůvěrou v chování druhých, častěji k ní dochází v tuhém systému příkazů, zákazů, kontroly a trestů spíše než v atmosféře důvěry a otevřenosti (neboli v prostředí tzv. veřejné integrity). Právě na posílení veřejné integrity se zaměří tříletý projekt Filosofického ústavu AV ČR nazvaný Nástroje rozvíjení etické kultury v české státní správě. Jeho součástí jsou podle vedoucího týmu Petra Urbana například konference na téma korupce a integrity, ale skutečně stěžejní částí budou praktické workshopy s úředníky – v tomto případě konkrétně z ministerstva dopravy. Jedním z výstupů projektu bude výzkumná zpráva s návrhem doporučených etických opatření pro resort a jeho zaměstnance. Projekt podpořila agentura TA ČR v programu ÉTA.

ETIKA V ŘÍŠI ZVÍŘAT

Bachyně se selaty způsobily smrt pětiletému chlapci, stanuly proto před soudem, který rozhodl o vině samice. Mláděta si majitel převzal zpět, protože soud neshledal dostatek důkazů, že by při zabití dítěte napomáhala. Absurdní? Ano. Přesto jde o skutečný příběh z jedné evropské země z roku 1457. V době vrcholného středověku byly soudní procesy se zvířaty běžné. Zejména pokud zabila člověka. Ve většině případů byla zvěř shledána vinnou a popravena. Soudy probíhaly podle předem daných procesních pravidel, mnohdy dokonce zvířata vystupovala v lidském oblečení, samozřejmě byl advokát. Lidé vrcholného středověku považovali zločin krve za narušení řádu, jako vstup ďábelského chaosu do božsky uspořádaného jsoučna. Soudní proces měl odstranit narušení tohoto řádu. V jistém smyslu se tehdy zacházelo se zvířaty jako s lidmi.

Změna nastala v době renesance a zejména v osvícenství. Francouzský filozof René Descartes považoval zvířata za bezmyšlenkovitá stvoření srovnatelná se stroji. „Zvířata podle něj nejsou schopna cítit bolest, utrpení, ale ani horko či zimu, a pokud na tyto stimuly reagují, neprokazuje to jejich vědomou reakci, ale spíše reakci mechanickou; tento názor v té době umožnil ospravedlnit počátky pokusů na zvířatech, které musely být velmi kruté, bez utišujících prostředků,“ popisuje Hana Müllerová z Ústavu státu a práva AV ČR, která se zabývá otázkou práv zvířat. Zatímco ještě v minulém století jasně převažoval názor, že zvířata hodnotíme podle jejich užítku (jestli jsou vhodná na maso, kůži, ozdobu atp.), v posledních letech jsou stále častěji uznávána jako cítící bytosti, mnohem bližší člověku, než se kdy vnímalo. Některé myšlenkové směry dokonce považují zvířata za rovná lidem.

Na tlak veřejnosti se mění legislativní předpisy určující podmínky, ve kterých se zvířata mohou chovat, třeba velikost klecí slepic, zakazují se kožešinové farmy, vede se debata o zákazu zvířat v cirkusech. „Domnívám se, že tento trend bude určitě pokračovat. Mezi dalšími omezeními a zákazy pravděpodobně může přijít na řadu vše, kde jsou zvířata pro člověka ‚zábavou‘, a to včetně myslivosti nebo přísnějších podmínek chovu domácích mazlíčků,“ míní Hana Müllerová.

Když mluvíme o právech zvířat, máme většinou na mysli jejich ochranu proti týrání. Právníci definují „práva zvířat“ jinak – ve smyslu subjektivních práv je neuznává žádný právní řád na světě.

Změny se týkají též vztahu k využívání hospodářských zvířat. V době změn klimatu přibývá názorů, že je neetické jíst ve velké míře maso, protože živočišná výroba spotřebovává příliš mnoho přírodních zdrojů a značně se podílí na emisích skleníkových plynů. Kam až se lidské chápání podstaty zvířete posune? Bude člověk budoucnosti vnímat zvíře jako sobě rovnou bytost, třeba v protikladu k robotům s umělou inteligencí? Jak by se v tom případě řešil etický problém tramvajového dilematu? Představme si mezní hypotetickou situaci, kdy je autonomní vozidlo postaveno před rozhodnutí, zda narazit do stáda čtyř ušlechtilých koňů, které se nedopatřením vřítí do vozovky, nebo do osamělého opilce vrávorajícího u krajnice. Koho má vůz obětovat? „Každý živočišný druh dává přirozeně přednost svému vlastnímu druhu. Nedokážu ale odhadnout, jestli se lidská společnost někdy dostane do bodu, že by tomu tak nebylo,“ říká k tomu Hana Müllerová, spoluautorka knihy *Kapitoly o právech zvířat. My a oni z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*, kterou v roce 2017 vydalo Nakladatelství Academia.

